

ابهامات قانونی ازدواج زودهنگام در لایحه پیشگیری از آسیب دیدگی زنان و ارتقای امنیت آنان

در برابر سوء رفتار

مصطفی احمدی مقدم^۱، عاطفه پیامنی^۲

چکیده

ازدواج نقطه آغاز زوجیت و خانواده به ویژه در جوامع سنتی است که با تولد فرزند کامل می شود. این حق در میثاقین حقوق بشر مورد اشاره و توجه قرار گرفته که از مصادیق حقوق بشر است. ازدواج کودکان به عنوان یک معضل اجتماعی، به ویژه با توجه به آثار منفی و غیرقابل جبرانی که بر وضعیت آنان، به ویژه دختران دارد، یکی از نگرانی های جامعه بین المللی به شمار می رود. در اسناد بین المللی حقوق بشر، به اهمیت تعیین حداقل سن ازدواج و ارتباط آن با رضایت به ازدواج تاکید شده است. با توجه به تصویب اخیر لایحه پیشگیری از آسیب دیدگی زنان و ارتقای امنیت آنان در برابر سوء رفتار در این مطالعه سعی شد با نگاه انتقادی و منصفانه از منظر قوانین حمایتی به پشتوانه قانونی این لایحه برای کودکان در مواجهه با ازدواج های زودهنگام پرداخته شود. نتایج این مطالعه نشان می دهد درحالی که لایحه پیشگیری ماهیت و ادعای حمایت از زنان و دختران آسیب دیده را دارد اما خلاءهای قانونی زیادی برای پیشگیری از آسیب دیدگی زنان از جمله کودک همسری و ازدواج های زودهنگام دارد. بنابراین نیاز است با توجه به عرف جامعه و شرایط بلوغ سنی کودکان و همچنین اسناد بین المللی حقوق بشری این لایحه مورد بازنگری و بررسی بیشتر قرار گیرد تا بتواند پشتوانه محکمی برای دختران و مادران آینده کشور عزیزمان قرار گیرد.

کلیدواژه ها: خشونت علیه زنان، ازدواج زودهنگام، آسیب دیدگی زنان، لایحه پیشگیری

۱. دکترای تخصصی حقوق کیفری و جرم شناسی، استادیار گروه حقوق کیفری و جرم شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، عضو هیئت علمی، دانشگاه آزاد اسلامی (واحد تهران جنوب)، ایران. m.ahmadileg@gmail.com
۲. دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه حقوق کیفری و جرم شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی (واحد تهران جنوب)، تهران، ایران. ati.payami@gmail.com

مقدمه

نخستین سنگ بنای تشکیل خانواده و به تبع آن جامعه، مقوله‌ی ازدواج است. این مهم علاوه بر تشکیل و تحکیم خانواده بقای نسل انسان‌ها را نیز به دنبال دارد. خانواده به عنوان عنصر اساسی در تشکیل خانواده مهم قلمداد شده و درمعنای محدود آن، نهادی است که از طریق ازدواج شکل گرفته و با فرزندآوری تکمیل می‌شود. (پایی: ۱۳۹۸، ص ۱۷)

ازدواج از مهمترین و زیباترین سنن اجتماعی انسان‌ها در طول تاریخ است که ریشه در فطرت و آفرینش ویژه‌ی آدمی دارد. با این وجود همواره در طول تاریخ، تحولات فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و حقوقی به همراه تغییر هنجارها و ارزش‌های هر جامعه، همواره منجر به دگرگونی‌های قابل توجهی شده است. (ولد خانی و دیگران: ۱۳۹۵، ص ۷)

پژوهش‌های متعددی نشان می‌دهد که ازدواج، تأثیر سودمندی بر سلامت فیزیکی و روانی افراد بر جای می‌گذارد. زیرا ازدواج، حمایتی عاطفی و اجتماعی برای فرد فراهم می‌آورد که موجب می‌شود فرد در برابر محرک‌های استرس‌زا، انعطاف پذیری بیشتری داشته باشد. با این وجود گونه‌هایی از ازدواج مانند ازدواج اجباری یا ازدواج در سنین کودکی نه تنها به خاطر عوارض و مضرات آن مورد پسند جوامع بین‌المللی نبوده بلکه در قوانین و اسناد چندی از گذر ضمانت اجراهای کیفری، مورد جرم‌انگاری حتی به صورت خاص واقع شده در این بین باید اظهار نمود ازدواج در سنین کودکی به دلیل آسیب‌های جسمی و روانی آن مورد تأکید بهداشت جهانی نیز قرار گرفته اما رویکرد‌های معمول در جهان برای جلوگیری از آن بیشتر قانونی است. در این بین ازدواج در سنین کودکی به ازدواجی اطلاق دارد که یکی از طرفین زیر ۱۸ سال سن داشته باشد یا حتی قبل از رسیدن به سن بلوغ باشد و ازدواج اجباری نوعی از ازدواج است که بدون رضایت واقعی یک یا دو طرف واقع شده است و حق آزادی انتخاب همسر را نقض کرده و از مصادیق خشونت خانگی است همچنین این ازدواج مبتنی بر آزادی و رضایت کامل یک یا هر دو طرف مورد نظر نیست بلکه بر اساس فشار جسمی یا عاطفی است و در بیشتر کشورها این عنصر فشار می‌تواند شامل فشار جسمی، روانی، مالی، جنسی و عاطفی باشد (۶: ۲۰۱۴، Sabbe and Temmerman and Brems and Leye).

ازدواج اجباری نقض آشکار حق آزادی و حق تعیین سرنوشت است. در ایران علی رغم نبود آمار دقیق، این پدیده به ویژه در میان اقوام خاص و با ازدواج در سنین پایین رواج دارد. قوانین موجود، تنها بخش کوچکی از این مسئله را پوشش می دهد به عنوان نمونه در قوانین چندی تنها ازدواج اطفال و قاچاق انسان با انگیزه ازدواج اجباری، جرم انگاری شده است. جرم انگاری کلیه موارد ازدواج اجباری به عنوان تعزیر، گامی ضروری و مهم برای حمایت از قربانیان و احترام به حق انتخاب فرد است. (مقدس: ۱۳۹۵، ص ۱۷۰)

قانون اساسی ایران در جهت حمایت از خانواده از گذر ازدواج که مبنای تشکیل خانواده محسوب می شود در اصل ۱۰ بیان می دارد «از آن جا که خانواده واحد بنیادی جامعه اسلامی است، همه قوانین و مقررات و برنامه ریزی های مربوط باید در جهت آسان کردن تشکیل خانواده، پاسداری از قداست آن و استواری روابط خانوادگی بر پایه حقوق و اخلاق اسلامی باشد» در همین راستا در ماده یک قانون تسهیل ازدواج جوانان، لزوم حمایت از جوانان و حمایت از تشکیل خانواده را مبنای حمایت خود قرار داده که این امر در گرو حمایت از مقوله ی ازدواج می باشد. (اسدزاده ۱۴۰۰، ص ۳)

آسیب دیدگی زنان یک مسئله جامعه شناسی است. ابعاد این موضوع می تواند بر تمام اقشار جامعه تأثیرگذار باشد. این پدیده، محدود به هیچ فرهنگ یا جامعه ای نیست و در تمام اجتماعات و طبقات اجتماعی، شکل ها و بعدهای مختلفی به خود می گیرد. آسیب دیدگی زنان اشکال مختلفی دارد که مهمترین نوع آن خشونت می باشد. (خزایی، ۱۴۰۲، ص ۲۰۵) خشونت علیه زنان روندی است که در تمام سال های زندگی یک زن، پیش از تولد تا زمان مرگ او، می تواند رخ دهد. وادار کردن کودک به ازدواج یکی از مهمترین نمونه هایی از خشونت علیه زنان محسوب می شود. (محبی، ۱۳۸۰)

وضعیت قوانین پیشگیری از آسیب دیدگی زنان در سراسر جهان متنوع است و به عوامل فرهنگی، قانونی و سیاسی هر کشور بستگی دارد. در برخی کشورها، قوانین محکم و جامعی برای پیشگیری از خشونت علیه زنان وجود دارد، در حالی که در برخی دیگر، این قوانین ناکافی و ضعیف هستند. در سال های اخیر، بسیاری از کشورها تلاش کرده اند تا قوانین مربوط به

آسیب دیدگی زنان را بهبود ببخشند و پیشگیری از آن را ترویج کنند. اخیراً لایحه ای تحت عنوان «پیشگیری از آسیب دیدگی زنان و ارتقای امنیت آنان در برابر سوءرفتار» در مجلس شورای اسلامی به تصویب رسیده است که در این مطالعه سعی بر آن است تا ارزیابی جامعی بر این لایحه در حوزه ازدواج اجباری و کودک همسری انجام شده و با قوانین و اسناد بین المللی و اسناد بالادستی مورد بررسی قرار گیرد و نقاط ضعف و قوت لایحه در این حوزه بیان شود.

پیشینه تحقیق

ازدواج زودهنگام، تجاوز به حقوق انسانی دختران بوده و در اکثر توافق نامه های بین المللی مورد توجه قرار گرفته است و به عنوان یکی از دغدغه های نظام بین المللی حقوق بشر محسوب می شود تا آنجا که دولت ها مکلف به قانون گذاری و انجام اقدامات مقتضی درباره آن می باشند. تاکنون مطالعات زیادی در این زمینه انجام شده است.

کردی (۱۴۰۰) به مقوله کودک همسری، ازدواج در کودکی پرداخته است و آن را از جنبه های اسناد بین المللی و حقوق ایران مورد بررسی و ارزیابی قرار داده است. این مطالعه نمایان کرد که ازدواج کودکان یکی از اشکال ازدواج اجباری و مصداق نقض حقوق بشر می باشد و هیچ ازدواجی نباید بدون رضایت کامل و آزادانه دو طرف قانوناً به ثبت برسد، در حالی که در حقوق ایران علاوه بر رضایت طرفین رضایت پدر و ختر هم قانوناً لازم است. مطابق با ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی ایران سن ازدواج در دختر ۱۳ سال تمام و پسر ۱۵ سال تمام قمری تعیین شده و از این حیث دارای تطابق کامل با اسناد بین المللی نیست.

فرهمند و همکارانش در سال ۱۳۹۹، به بررسی میدانی تجارب زناشویی کودک همسری زنان در شهرستان سیرجان پرداختند. نتایج این مطالعه نشان داد که ازدواج در سنین کودکی، زنان را با بی قدرتی در زمینه فردی و تعاملی در روابط زناشویی روبرو می کند. این معضل می تواند به شکل پنهان کاری، طلاق، سازگاری و سکوت اجباری نمایان شود.

کرمانشاهی و همکارانش در سال ۱۳۹۹، تحلیلی فقهی-حقوقی بر موضوع کودک همسری داشتند و سعی کردند پیشنهاد های مطلوبی برای این معضل اجتماعی ارائه دهند. نتایج این

پژوهش حاکی از آن است که حرکت قانونگذار به سمت نظارت بیش از پیش بر این موضوع کاملاً صحیح بوده است. لذا پیشنهاد می‌کنند که قانونگذار کودک همسری را ممنوع کند و در صورت مصلحت آن را مجاز اعلام کند تا از سوء استفاده‌های آتی جلوگیری شود.

مطالعه حاضر به عنوان نخستین واکاوی جامع حقوقی-اجتماعی محسوب می‌شود که ابعاد مختلف لایحه پیشگیری را با اسناد بالادستی، قوانین داخلی و سنجه‌های بین‌المللی در زمینه ازدواج زود هنگام مقایسه می‌نماید و تاکنون، هیچ پژوهش آکادمیک مستقلی به ارزیابی چندوجهی محتوای این لایحه در این خصوص نپرداخته است. وجه تمایز بنیادین این پژوهش، اتخاذ رویکردی بدیع در تلفیق روش‌شناسی توصیفی-تحلیلی با ارائه راهکارهای عملیاتی است.

۱. سیر تحول و معرفی لایحه پیشگیری از آسیب دیدگی زنان و ارتقای امنیت آنان در برابر سوء رفتار

۱-۱. مفهوم شناسی

۱-۱-۱ مفهوم کودک

واژه کودک از نظر لغوی در فرهنگ دهخدا به کوچک، صغیر، طفل، بچه، خردسال و فرزند می‌گویند که به حد بلوغ نرسیده (پسر یا دختر) معنا شده است. از نظر عرف دوره کودکی پس از نوزادی شروع و تا رسیدن به سن قانونی ادامه می‌یابد. حد فاصل میان نوزادی و نوجوانی را عرف عام دوره ی کودکی می‌نامند. علمای حقوق صغیر را دختر و پسر قلمداد می‌کنند که به بلوغ شرعی نرسیده است و از محجورین است، به محض رسیدن به بلوغ حجر او محو می‌شود، بدون این که احتیاج به صدور حکم از سوی حاکم شرع باشد. (لنگرودی: ۱۳۸۱، ص ۲۳۵۲)

در قانون کنونی تعریف دقیقی از کودک ارائه نشده است و صرفاً در ماده ی ۱۲۱۰ قانون مدنی و تبصره ی آن به سن بلوغ اشاره شده است. ماده ی ۱۲۱۰ قانون مدنی بیان می‌دارد: «هیچ کس را نمی‌توان بعد از رسیدن به سن بلوغ به عنوان جنون یا عدم رشد محجور نمود مگر آنکه عدم رشد یا جنون او ثابت شده باشد»

۲-۱-۱ خشونت یا سوءرفتار

واژه خشونت در لغت نامه دهخدا از نظر لغوی به معنای غضب، درشتی و تندی کردن، ضد نرمی تعریف شده است. (دهخدا: ۱۳۷۷) و در اصطلاح عبارت است از اقدام علیه جسم، جان، شرف، مال و حقوق افراد، به طوری که ایجاد ترس کند و اقدام فیزیکی؛ مانند ضرب و جرح و قتل و همچنین اقدام معنوی که شامل توهین و تهدید می شود. (رضوانی: ۱۳۸۶) در لایحه پیشگیری از آسیب دیدگی زنان در برابر سوءرفتار تعریفی از خشونت نیامده و به جای آن از عبارت «سوءرفتار» استفاده شده است که در تبصره ۲ ماده ۱۱ این لایحه چنین تعریف می شود: منظور از سوءرفتار هرگونه فعل و ترک فعل مجرمانه در این قانون یا قوانین مربوط است که موجب آسیب های مذکور در این ماده می شود. این عبارت در لغت نامه دهخدا و فرهنگ عمید و معین فقط به معنای بدرفتاری معنا شده است.

۳-۱-۱ خشونت علیه زنان

پدیده دردناک خشونت علیه زنان در ابعاد مختلف آن، سلامت جسم و روان زنان را به خطر می اندازد و حقوق انسانی آنان را مورد تجاوز قرار می دهد. خشونت علیه زنان پدیده ای است که در آن زن به خاطر جنسیت خود و به علت صرفاً زن بودن مورد اعمال زور و تضییع حق از سوی جنس مخالف قرار می گیرد. به طور کلی هر نوع عمل یا رفتاری که به آسیب جسمی، جنسی و روانی یا محرومیت و عذاب زن منجر شود خشونت علیه زنان گفته می شود. (جهانی: ۱۳۹۹، صص ۸۹۷-۸۹۹).

۴-۱-۱ ازدواج زود هنگام

ازدواج کودکان و کودک همسری نوعی ازدواج رسمی یا غیررسمی است که در آن فرد قبل از رسیدن به هجده سالگی یا حتی گاهی قبل از رسیدن به بلوغ وارد پیمان زناشویی می شود. ازدواج زود هنگام کودکان به نوعی کودک آزاری است. ازدواج کودکان امری غیراخلاقی، ظالمانه و خارج از مصلحت کودکان و جامعه ارزیابی می شود. از دیدگاه حقوقی، بحث تزویج کودکان و

تعیین حداقل سن برای تشکیل خانواده برای اولین بار در سال ۱۳۱۳ طی ماده واحده ای مطرح گردید. در این ماده مقرر شده بود نکاح دختران قبل از رسیدن به سن ۱۵ سال تمام و نکاح پسران قبل از رسیدن به ۱۸ سال تمام ممنوع است. (فرحزادی و همکاران: ۱۴۰۲، صص ۲۹-۳۵)

۱-۱-۵. آسیب دیدگی زنان

آسیب واژه ای است که بیشتر در پزشکی و زیست شناختی استفاده می شود. آسیب در لغت معانی مختلفی دارد از قبیل: زخم، کوب، ضربه، زیان، آفت، بلا و... اما در اصطلاح جامعه شناسی عبارت است از مطالعه نابسامانی و اختلال و عدم تعادل و هماهنگی در کارکردهای مربوط به کالبد حیات اجتماعی انسان ها است. (صدیق سروستانی، ۱۳۸۷: ۱۶) زنان و دختران از جمله اقشار حساس و لطیف جامعه هستند که در معرض انواع این آسیب ها قرار گرفته و درگیر مصائب و مشکلات بسیاری می گردند.

آسیب دیدگی زنان یک مسئله جامعه شناسی است که می توان بر تمام اقشار جامعه تأثیرگذار باشد. لایحه «پیشگیری از آسیب دیدگی زنان و ارتقای امنیت آنان در برابر سوء رفتار» با اهداف پیش بینی یک نظام پیشگیرانه در قبال سوء رفتارهای مجرمانه نسبت به زنان و توجه ویژه به مداخلات اجتماعی برای حمایت از زنان آسیب دیده و نیز جرم انگاری برخی رفتارهای آسیب زا نسبت به آنان در سال ۱۴۰۲ تصویب شد. آسیب دیدگی زنان اشکال مختلفی دارد که مهمترین نوع آن خشونت می باشد. (خزایی، ۱۴۰۲، صص ۲۰۵)

۱-۲ سیر تحول قانونگذاری ازدواج زود هنگام در ایران و جهان

ازدواج زود هنگام و کودک همسری نه فقط در ایران بلکه در سراسر جهان سابقه ای تاریخی دارد و با توجه به قوانینی که در بسیاری از کشورهای جهان علیه ازدواج کودکان وضع گردیده، این مساله هنوز یک پدیده جهانی است. قوانین مربوط به سن ازدواج در دنیای مدرن، قدمتی بیش از ۲۰۰ سال دارد و از زمان تصویب قانون مدنی فرانسه که در سال ۱۸۰۴ میلادی با هدف

جلوگیری از ازدواج کودکان در کشورهای مختلف و در قرن ۱۹ الهام بخش کشورهای دیگر اروپایی بود، حداقل سن ازدواج برای زنان ۱۵ و برای مردان ۱۸ تعیین شد. در قرن بیستم، این تحولات در خاورمیانه برای نخستین بار در دوران عثمانی به قوانینی جدید تبدیل شدند. در سال ۱۹۲۶ در عثمانی حداقل سن ازدواج برای مردان و زنان، ۱۸ سال تعیین شد. اما دو سال بعد که در سال ۱۳۰۷ خورشیدی (۱۹۲۸) نخستین «قانون مدنی» ایران در مجلس شورای ملی تصویب شد، اشاره دقیقی به سن ازدواج در آن وجود نداشت. در عوض در ماده ۱۴۰۱ این قانون آمده بود: «نکاح قبل از بلوغ ممنوع است.» در تبصره ماده ۱۰۴۱ این قانون محدودیت‌هایی برای این نوع نکاح پیش‌بینی شده بود که محدودیت‌ها به این صورت بیان شده بود: «عقد نکاح قبل از بلوغ با اجازه ولی و به شرط رعایت مصلحت مولی علیه صحیح می‌باشد.» (کرمانشاهی و همکاران: ۱۳۹۹، صص ۱۴۹-۱۵۰)

در ایران سال ۱۳۱۴، که قانون حمایت از خانواده به تصویب رسید و براساس آن، حداقل سن ازدواج برای دختران ۱۵ سال تمام شمسی و برای پسران ۱۸ سال تمام شمسی تعیین گردید. سپس در سال ۱۳۵۳ این قانون اصلاح گشت و حداقل سن ازدواج برای دختران و پسران به ترتیب ۱۸ و ۲۰ سال تمام شمسی بدون حکم دادگاه ممنوع اعلام گردید. اما در سال ۱۳۶۱، ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی مبنی بر ممنوعیت ازدواج کودکان، مغایر با شرع دانسته و ازدواج کودکان قبل از بلوغ به شرط رعایت مصلحت طفل توسط ولی، مجاز شناخته شد. به دنبال تبعات منفی کودک همسری و انتقادات فراوان، این قانون در سال ۱۳۸۱ تغییر نمود و ازدواج دختران زیر ۱۳ سال شمسی و پسران کمتر از ۱۵ سال شمسی منوط به اذن ولی با رعایت مصلحت و اذن دادگاه شد. (غدیری: ۱۳۹۴، صص ۱۲۴-۱۲۵)

ازدواج در سنین پایین، از دیرباز یکی از مباحث چالش برانگیز در حوزه فقه و حقوق بوده است. در بسیاری از جوامع، بویژه در جوامع سنتی، براین باورند که ازدواج کودکان با اجازه ولی و رعایت مصلحت، مجاز است. این دیدگاه ریشه در برخی فتاوای فقهی دارد که براساس آنها، ازدواج دختران با اجازه پدر یا جد پدری، به شرط آنکه مصلحت کودک باشد، جایز شمرده می‌شود. از نظر فقها مصلحت به معنای تامین نیازهای مادی و معنوی کودک است و ازدواج

زودهنگام می‌تواند در برخی موارد بویژه در جوامع سنتی به عنوان راهکاری برای تامین امنیت اقتصادی و اجتماعی دختران تلقی شود. با توجه به تغییرات اجتماعی و افزایش آگاهی نسبت به حقوق کودکان، این دیدگاه به شدت مورد نقد قرار گرفت. بسیاری از فقها و حقوقدانان معتقدند که مصلحت کودک فراتر از نیازهای مادی است و شامل حق تحصیل، حق سلامت، حق توسعه فردی و حق انتخاب آزاد نیز می‌شود. از این رو ازدواج زودهنگام کودکان که این حقوق اساسی را پایمال می‌کند با مفهوم مصلحت کودک در تعارض است. (فرحزادی و همکاران، ۱۴۰۲: ص ۳۸)

تعیین حداقل سن قانونی برای ازدواج یکی از مؤثرترین راهکارها برای مقابله با پدیده کودک‌همسری محسوب می‌شود. تصویب قوانین مشخص در این زمینه می‌تواند از کودکان در برابر سوءاستفاده‌های جنسی و خشونت محافظت نموده و حقوق اساسی آن‌ها را تأمین کند. با این حال، عوامل متعددی از جمله آموزه‌های دینی، فرهنگ، سنت‌ها و باورهای اجتماعی در تعیین سن مناسب برای ازدواج تأثیرگذارند. در برخی نظام‌های حقوقی، محاکم داخلی ممکن است با استناد به رضایت والدین یا احراز رشد فکری، حداقل سن قانونی ازدواج را نادیده بگیرند. (Arthur M, Earle A, ۲۰۱۷) این امر لزوم توجه به چارچوب‌های قانونی محکم‌تر را نشان می‌دهد. در متون دینی اسلام، اگرچه براهمیت بلوغ جسمی و عقلی در ازدواج تأکید شده، اما حداقل سن مشخصی تعیین نشده است. این امر باعث شده تا تفقه‌های مذاهب مختلف اسلامی سنین متفاوتی را برای بلوغ و جواز ازدواج در نظر بگیرند از جمله مذهب شافعی و حنبلی ۱۵ سال برای دختران و پسران، مذهب مالکی ۱۷ سال و مذهب جعفری ۹ سال برای دختران و ۱۵ سال برای پسران در نظر گرفته‌اند. (UNFPA, ۲۰۱۲) این تفاوت‌ها نشان می‌دهد که تعیین سن ازدواج تا حد زیادی تابع شرایط اجتماعی و زمانی است. پدیده کودک‌همسری در بسیاری از کشورهای در حال توسعه رواج دارد و میلیون‌ها دختر نوجوان را تحت تأثیر قرار داده است. بر اساس گزارش صندوق جمعیت سازمان ملل (۲۰۱۲)، در فاصله سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۱، حدود یک سوم دختران در کشورهای در حال توسعه پیش از ۱۸ سالگی ازدواج کرده‌اند. همچنین در سال ۲۰۱۰، حدود ۶۷ میلیون دختر زیر ۱۵ سال مجبور به ازدواج شده‌اند. (UNFPA, ۲۰۱۲) این

آمار نگران کننده باعث شد تا دبیرکل سازمان ملل در سال ۲۰۱۳ بر ضرورت مقابله با این پدیده تأکید کند. (Ross S, ۲۰۱۴) براساس آخرین گزارش های یونیسف (۲۰۲۳)، نرخ جهانی ازدواج کودکان از ۲۵ درصد به ۱۹ درصد کاهش یافته است.

بر اساس کنوانسیون حقوق کودک سازمان ملل متحد، ازدواج اجباری و زودهنگام کودکان، حق کودکان را برای محافظت در برابر اعمال مضر، سوء استفاده و حق رشد را از آنها سلب می کند. اکثر کشورها از جمله ایران نیز این کنوانسیون را تصویب کرده اند. با این حال، سن رضایت متفاوت است و اغلب کمترین سن توصیه شده برای ازدواج توسط سازمان ملل متحد ۱۸ سال تمام است. ازدواج زود هنگام و کودک همسری نقض حقوق بشر کودکان به حساب می آید. علی رغم این که در قوانین بین المللی ممنوع است، همچنان ازدواج زود هنگام دختران زیر ۱۸ سال در سراسر جهان ادامه دارد. توصیه نامه عمومی کنوانسیون حقوق کودک با کنوانسیون منع تمامی اشکال تبعیض علیه زنان حداقل سن ازدواج را ۱۸ سال بیان کرده است. بنابراین، عقیده بر این است که ازدواج های صورت گرفته در زیر سن ۱۸ سالگی یا سنین کودکی، مصداق ازدواج اجباری است. (اسدزاده، ۱۴۰۰، ص ۱۵)

۳-۱ تبیین لایحه پیشگیری از آسیب دیدگی زنان و ارتقای امنیت آنان در برابر سوء رفتار

لایحه «حفظ کرامت و حمایت از زنان در برابر خشونت» را اولین بار «مرکز امور زنان و خانواده» در دولت دهم ریاست جمهوری در ۹۳ ماده تدوین کرد. معاونت امور زنان و خانواده در دولت یازدهم این لایحه را دنبال کرد و تغییرات قابل توجهی در آن اعمال شد و متن ۹۳ ماده ای آن در اسفند ۱۳۹۵ به دولت و کمیسیون لوایح ارسال شد. همچنین به علت ابعاد قضایی موضوع، در ۲۶ اردیبهشت ۱۳۹۵ برای بررسی و اعلام نظر به قوه قضاییه ارجاع شد. معاون وقت حقوقی قوه قضاییه، جهت بررسی لایحه مذکور جلسات متعدد کارشناسی برگزار نمودند، در نهایت این لایحه در شهریور ۱۳۹۸ مشتمل بر ۵ فصل و ۷۷ ماده به دولت ارسال گردید. متن لایحه دوباره در دستور کار کمیسیون لوایح دولت قرار گرفت و مواد مختلف آن اصلاح و تکمیل شد و هیئت وزیران در تاریخ ۱۴ دی ۱۳۹۹ لایحه را بررسی و در ۵۷ ماده تصویب کرد. و سرانجام در ۱۳

اردیبهشت ۱۴۰۰ با قید یک فوریت تایید و حدود چهار ماه پس از آن نیز در مجلس شورای به کمیسیون حقوقی و قضایی مجلس ارجاع شد (محمد زاده و دیگران، ۱۴۰۱، ص ۴۰۵) و در فروردین ۱۴۰۲ کلیات طرح به تایید رسید و نام آن بصورت لایحه «پیشگیری از آسیب دیدگی زنان و ارتقای امنیت آنان در برابر سوء رفتار» تغییر یافت و این لایحه مشتمل بر ۵۱ ماده می باشد. لایحه حاضر که با اصلاحات قابل توجهی در کمیسیون مربوطه به تصویب رسیده، در صدد تأمین دو هدف یعنی پیش بینی یک نظام پیشگیرانه در قبال سوء رفتارهای مجرمانه نسبت به زنان و توجه ویژه به مداخلات اجتماعی برای حمایت از زنان آسیب دیده و نیز جرم انگاری برخی رفتارهای آسیب زا نسبت به آنان می باشد. (عظیمی: ۱۴۰۱، ص ۶) تاکنون تصویب لایحه «حمایت از زنان در برابر خشونت» با فراز و نشیب های متعددی همراه بوده است، به گونه ای که در مقطعی، احتمال عدم تبدیل آن به قانونی جامع قوت گرفته تا اینکه سرانجام در تاریخ ۱۰ اردیبهشت ۱۴۰۴، دولت با استرداد این لایحه از مجلس شورای اسلامی، تلاش کرد تا محتوایی همسو با تأمین امنیت زنان را احیا کند. دلیل این استرداد، تغییرات ماهوی و هویتی گسترده ای بود که در طول بررسی های مجلس در متن لایحه ایجاد شده بود، به طوری که نسخه نهایی با لایحه پیشنهادی دولت تفاوت های اساسی داشت.

۲. ارزیابی ماده ۳۴ لایحه پیشگیری...

پس از طرح لایحه «پیشگیری از آسیب دیدگی زنان و ارتقای امنیت آنان در برابر سوء رفتار» در مجلس شورای اسلامی، مساله ازدواج کودکان و «کودک همسری»، باعث نگرانی مخالفان این پدیده در ایران شد. در ماده ۳۴ لایحه ... آمده است: «هر کس از جمله ولی، وصی، قیم و سرپرست بدون رضایت زن، وی را به هر دلیل مانند حل و فصل اختلافات از جمله خون بس، اکراه به ازدواج با دیگری نماید یا به دلایل مذکور او را وادار به درخواست طلاق از مراجع قضایی کند و یا اینکه بدون اطلاع زن، او را به عقد دیگری درآورد به حبس یا جزای نقدی درجه ۶ محکوم می شود. زوج نیز در صورت علم به وضعیت ازدواج یا عقد مزبور مشمول مجازات مذکور

می شود. تبصره - موارد مشمول مقررات قانونی ناظر به حقوق خانواده و احوال شخصیه که با رعایت ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی انجام می شود از شمول این ماده خارج است.»

لایحه پیشگیری از آسیب دیدگی زنان، با وجود پیش بینی برخی تدابیر در جهت مقابله با ازدواج اجباری، همچنان در حمایت از کودکان (دختران زیر ۱۳ سال و پسران زیر ۱۵ سال) در برابر این پدیده ناکافی است. این امر موجب می شود که کودکان نتوانند به طور مؤثر از حق خود در عدم پذیرش ازدواج اجباری دفاع کنند. در سال های اخیر، انتشار آمار نگران کننده از افزایش ازدواج کودکان، انتقادات گسترده ای را نسبت به عملکرد حکومت در پی داشته است. منتقدان بر این باورند که نه تنها اقدامات مؤثری برای پیشگیری از این پدیده صورت نگرفته، بلکه برخی سیاست ها به تسهیل ازدواج در سنین پایین تر از ۱۸ سال منجر شده است. قوانین مرتبط با ازدواج کودکان در ایران، به موضوعی مناقشه برانگیز در میان گروه های اسلام گرا تبدیل شده و هرگونه تلاش برای اصلاح قوانین در جهت ممنوعیت یا محدودسازی این پدیده، با مقاومت های جدی مواجه می کند. این مقاومت ها، چالش های اساسی در مسیر حمایت از حقوق کودکان و پیشگیری از ازدواج زودهنگام را آشکار می سازد. لایحه پیشگیری از آسیب دیدگی زنان، به ویژه ماده ۳۴ آن، با ارائه تصویری متناقض از قدرت تصمیم گیری کودکان و نوجوانان در امر ازدواج، از منظر حقوقی و اجتماعی قابل نقد است. بر اساس ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی ایران، ازدواج افراد زیر ۱۸ سال با اذن ولی و تأیید دادگاه مجاز شمرده می شود. این در حالی است که الزام به اخذ اجازه از ولی، خود گواهی بر عدم بلوغ عقلی و ناتوانی کودک در تصمیم گیری مستقل در این زمینه است. از این رو، این سوال مطرح می شود که چگونه می توان قانونی را که کودک را فاقد صلاحیت تصمیم گیری در امر ازدواج می داند، به عنوان حامی حقوق وی در برابر ازدواج اجباری قلمداد کرد؟ علاوه بر این، با توجه به فقدان توانایی تصمیم گیری مستقل در کودکان، این فرضیه که ازدواج های صورت گرفته در این سنین، همواره مبتنی بر رضایت آگاهانه و آزادانه است، با تردید جدی مواجه می شود. واقعیت آن است که ازدواج کودکان، به ویژه دختران، اغلب در قالب ازدواج با مردانی به مراتب بزرگتر، و گاه مسن، صورت می پذیرد که مصداق بارز کودک آزاری و نقض حقوق جسمی، روانی، عاطفی و جنسی

آنان است. با وجود تأکید اسناد بین‌المللی بر تعیین حداقل سن ازدواج برای دختران، لایحه مذکور، به دلیل ملاحظات شرعی و فقهی، از تعیین صریح این سن غفلت ورزیده است. اگرچه در قوانین بین‌المللی نیز در خصوص حداقل سن ازدواج ابهاماتی وجود دارد، اما حداقل سن ۱۸ سالگی به عنوان یک عرف بین‌المللی پذیرفته شده است. کنوانسیون «رضایت برای ازدواج»، که ایران تاکنون به آن نپیوسته، ازدواج اجباری را در هر شرایطی ممنوع اعلام می‌کند. در شرایط کنونی، قوانین ایران در زمینه ازدواج کودکان، مغایر با اصول حقوق بشر و عرف بین‌المللی است و کشور را در زمره معدود کشورهای قرار می‌دهد که کودک‌همسری در آن به رسمیت شناخته می‌شود. تلاش‌های صورت گرفته در ادوار مختلف مجلس شورای اسلامی برای اصلاح قوانین و تعیین حداقل سن ازدواج، همواره با مقاومت گروه‌هایی با اعتقادات مذهبی سختگیرانه مواجه شده و به نتیجه نرسیده است.

حق انتخاب آزادانه همسر، به عنوان یکی از ارکان اساسی حقوق بشر، در اسناد بین‌المللی جایگاه ویژه‌ای دارد. اما تطبیق این اصل با قوانین داخلی کشورها، همواره با چالش‌هایی مواجه بوده است. ماده ۱۶ اعلامیه جهانی حقوق بشر، ضمن تأکید بر حق ازدواج و تشکیل خانواده برای مردان و زنان بالغ، بر لزوم رضایت آزادانه و کامل طرفین نیز تأکید می‌کند. این ماده بطور واضح هرگونه محدودیت تبعیض‌آمیز در انتخاب همسر را مردود می‌شمارد. همچنین ماده ۱۶ کنوانسیون رفع کلیه اشکال تبعیض علیه زنان نیز، دولت‌های عضو را ملزم به اتخاذ تدابیر لازم برای رفع تبعیض در زمینه‌های مربوط به ازدواج می‌کند. این ماده برابری حقوق زن و مرد در امر ازدواج و تشکیل خانواده را به عنوان یک اصل اساسی مورد تأکید قرار می‌دهد. قوانین ایران در برخی جنبه‌ها، با اصول بین‌المللی مربوط به حق انتخاب آزادانه همسر همخوانی دارد. این موضوع با ماده ۳۴ لایحه پیشگیری از آسیب دیدگی زنان، که به جرم‌انگاری ازدواج اجباری پرداخته است، گامی مهم در جهت حمایت از حق انتخاب آزادانه همسر برای زنان برداشته است. ماده ۳۴ لایحه، با هدف جلوگیری از اجبار زنان به ازدواج بدون رضایت آن‌ها، به ویژه در مواردی مانند حل و فصل اختلافات از طریق «خون بس»، از زنان در برابر خشونت و اجبار حمایت می‌کند. شایان ذکر است ماده ۳۴ لایحه با جرم‌انگاری ازدواج اجباری در جهت

کاهش خشونت‌های ناموسی نیز گام برداشته است. علاوه بر این، ماده ۳۴ لایحه مذکور، با ماده ۳۷ کنوانسیون استانبول ۲۰۱۱، در زمینه جرم‌انگاری ازدواج اجباری هماهنگ و همسو است. این دو ماده ازدواج اجباری را نوعی خشونت علیه زنان تلقی می‌کنند و بر لزوم جرم‌انگاری و مقابله با آن تاکید می‌کنند. این همسویی، نشان دهنده تلاش قانون‌گذار ایرانی برای انطباق قوانین داخلی با استانداردهای بین‌المللی در زمینه حمایت از حقوق زنان است.

موضوع کودک همسری را باید از منظرهای گوناگونی که منجر به این معضل می‌گردد بررسی نمود که در بخش‌های بعدی به علل و پیامدهای ازدواج‌های زود هنگام و کودک همسری می‌پردازیم.

۲-۱ علل ازدواج زود هنگام

۱-۱-۲ فقر

در شرایط بد مالی و اقتصادی برخی خانواده‌ها به فکر ازدواج دخترشان می‌افتند تا از بار اقتصادی بکاهند، اما همیشه اینطور نیست بلکه ممکن است فقر ازدواج را هم به تاخیر بیندازد، زیرا طبق بررسی‌های انجام شده به این مسئله رسیدیم که در برخی خانواده‌ها مانع از ازدواج دخترانشان می‌شدند تا بتوانند از کمک آنان در کسب درآمد خانواده بهره‌گیرند. (لطفی: ۱۳۸۹، ص ۷۱)

بیش از نیمی از دختران از خانواده‌هایی کم دست هستند و برای رهایی از وضعیت نابسامان خود به این نوع ازدواج تن می‌دهند. در شرایطی که فقر حاد است، خانواده‌ها و بعضی اوقات خود دختران ازدواج را راه حلی برای تأمین آینده‌شان می‌دانند. ازدواج دختر به والدین این امکان را می‌دهد که هزینه خانواده برای یک فرد از جمله هزینه تغذیه، لباس پوشیدن و آموزش کاسته شده است. در بعضی موارد ازدواج دختر راهی برای بازپرداخت بدهی‌ها، مدیریت اختلافات یا حل و فصل اتحادهای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است. در اینجا کودکان به عنوان کالایی برای رفع احتیاج خانواده‌های فقیر مورد معامله قرار می‌گیرند.

(UNFPA, ۲۰۰۳)

۲-۱-۲ حفظ آبرو و شرف خانوادگی

در کشور ما ازدواج زودهنگام تا حد زیادی با دین و مذهب آمیخته است. به طور سنتی ازدواج زودهنگام به عنوان وسیله‌ای برای حفاظت دختران از رابطه جنسی قبل و یا خارج از ازدواج در نظر گرفته می‌شود؛ زیرا بکارت دختران در برخی فرهنگ‌ها اهمیت بسیاری دارد. از طرفی ارزش و جایگاه مادری و همسری در جامعه و عوامل فرهنگی و اجتماعی. ملاحظات اخلاقی و آبرو نیز از عوامل موثر بر ازدواج کودکان محسوب می‌شود، و والدین احساس می‌کنند با ازدواج زودهنگام دخترانشان می‌توانند ضامن امنیت جنسی آنان شده و به نوعی دوشیزگی دختر و امنیت جسمی، جنسی و آینده او را نیز تضمین نمایند. (Gage, Anastasia, ۲۰۰۹)

۲-۱-۳ عوامل فرهنگی و اجتماعی

سطح تحصیلات زن متغیری بسیار مهم برای ازدواج زودهنگام است. در کشورهایی که دختران تحصیلات بیشتری دارند ازدواج زودهنگام کمتر اتفاق می‌افتد و ازدواج زودهنگام در جوامع روستایی بیش از شهری است. (UNICEF, ۲۰۰۵) این متغیر بطور قطع از ازدواج زودهنگام و کودک همسری جلوگیری نمی‌کند و امروزه در بسیاری از جوامع دختران می‌توانند به مدرسه بروند اما زود هم ازدواج می‌کنند و ضرورتاً این تحصیلات منجر به توانمندی زنان نمی‌شود. (UNFPA, ۲۰۰۳)

عوامل متعدد دیگری نیز در کشور به ازدواج‌های زودهنگام دامن می‌زند. عواملی که اتفاقاً ریشه محکمی در قوانین و مقررات دارند و همین خود ضمانت اجرائی محکمی برای رشد کودک همسری در کشور ایجاد می‌کند. این عوامل شامل افزایش وام ازدواج که محرکی قوی در خانواده‌های کم‌برخوردار است، قانون جوانی جمعیت و بسته‌های تشویقی موجود در آن و حتی اقدامات عجیبی که در سال‌های اخیر رخ داده است؛ مانند طرح حمایت خودروسازان از مادران زیر ۱۸ با این نگاه رونمایی گردید.

علاوه بر اینها به نظر می‌رسد تأکید بر ازدواج کودکان در بخشی از بدنه اجرائی کشور بیش از گذشته است. اخیراً در مدارس کشور از طرحی جهت آماده‌سازی دختران برای ایفای نقش

مادری و همسری و تشکیل قرارگاهی با نام کارگروه کوثرروزمایی گردید. کارگروه کوثر با هدف برقراری عدالت تربیتی در حوزه دانش آموزان دختر، انسجام خواهران و دختران جهادی برای شناسایی و حل مسائل تعلیم و تربیت با رویکرد انقلابی و جهادی تشکیل شده است. احصای نظام مسائل دختران دانش آموز در استان ها با توجه به زیست بوم هراستان، نیازسنجی مسائل معنوی و آموزشی، توجه به امکانات سخت افزاری ویژه دختران، تغییر در فضای آموزشی متناسب با روحیات دختران، ارتقای سطح سواد در ابعاد مختلف با توجه به فضای ذهنی دختران، هویت بخشی و آماده سازی دختران جهت ایفای نقش مادری و همسری از جمله مأموریت هایی است که در قالب این کارگروه دنبال می شود.

۲-۲ پیامدهای ازدواج زود هنگام

ازدواج زود هنگام و کودک همسری در جهان عواقب مخربی برای زندگی یک کودک و به خصوص یک دختر به همراه دارد و عملاً ازدواج کودکان به دوران کودکی او پایان می دهد. دختران قبل از اینکه از نظر جسمی و روحی آماده شوند، مجبور به ورود به دنیای بزرگسالی می شوند آنها اغلب از حقوق خود در مورد بهداشت، آموزش، ایمنی و مشارکت محروم می شوند. علاوه بر این، یک دختر مجبور می شود با مردی مسن تر از خود ازدواج کند و این خود نوعی کودک آزاری، چه از لحاظ روانی و چه از لحاظ جسمی و جنسی محسوب می شود و این مسئله کودکان را بیشتر در معرض خطر خشونت فیزیکی و جنسی و حتی خیانت قرار می دهد. با ازدواج یک کودک، او ممکن است در معرض رابطه جنسی اجباری قرار بگیرد و برای او که هنوز از نظر جسمی و جنسی تکامل نیافته، بشدت می تواند عواقب تهدید کننده سلامتی به همراه داشته باشد. حال به بررسی انواع مختلف پیامدهای منفی ازدواج زود هنگام یا کودک همسری پرداخته می شود.

۲-۲-۱ پیامدهای جسمی ازدواج زود هنگام

نوجوانان و کودکان در اثر ازدواج زودهنگام بسیار آسیب پذیر می شوند. بین سن مادر و مرگ او در بارداری رابطه قوی وجود دارد. دختران ۱۴-۱۰ ساله ۵ بار بیشتر در معرض احتمال مرگ در اثر حاملگی در مقایسه با گروه سنی ۲۴-۲۰ سال قرار دارند. این احتمال برای ۱۹-۱۵ سال ۲ برابر است. این میزان مرگ بالا فقط وابسته به سن نیست بلکه علاوه بر عدم تکامل فیزیکی، موقعیت اقتصادی اجتماعی پایین که مانع دسترسی آنان به مراقبت های مامایی و بارداری می شود نیز در این مسئله نقش دارد. (لطفی: ۱۳۸۹، صص ۷۸-۷۹)

حاملگی زودهنگام یکی از خطرناک ترین دلایل و پیامدهای کودک همسری است. دختران متاهل در اوایل ازدواج احتمالاً خشونت، سوء استفاده و روابط جنسی اجباری (تجاوز) را تجربه خواهند کرد. آن ها در برابر عفونت های مقاربتی از جمله (ایدز) HIV نسبت به هم سن و سال های خود آسیب پذیرتر می شوند. پیامدهایی همچون افزایش سقط، زایمان زودرس، افزایش تولد نوزادان کم وزن در سنین نوجوانی، فشار زیاد برای باردار شدن و حاملگی زودرس، بلوغ زودرس، پارگی اندام های داخلی جنسی دختران، سوء تغذیه، زایمان طولانی، خونریزی شدید، عدم آگاهی از مسائل بهداشت جنسی و بهداشت باروری و تنظیم خانواده و... از پیامدهای جسمی منفی ازدواج زودهنگام تلقی می شوند.

۲-۲-۲ پیامدهای روانی ازدواج زودهنگام

دخترانی که در سنین کودکی ازدواج می کنند عزت نفسشان لگدمال شده و از بین می رود. آنها در مرحله حساس زندگی خود با جدایی از خانواده و دوستان روبرو می شوند. از آنها انتظار می رود به جای رفتن به مدرسه و بازی، نقش یک زن بالغ را ایفا کنند و خانه داری کرده و تشکیل خانواده دهند. دختران جوان نیز هنوز درک کاملی از سلامت و حقوق جنسی و باروری خود ندارند. بسیاری در نهایت با یک پسر یا مرد بزرگتر ازدواج می کنند و به سختی می توانند نیازهای خود را بیان کنند، به ویژه در مورد مسائلی مانند پیشگیری از بارداری و تنظیم خانواده سکوت می کنند. آنها همچنین احتمال دارد بیشتر خشونت خانگی یا استثمار را در چارچوب ازدواج تجربه کنند. کودکان قربانی کودک همسری فرصت رشد، یادگیری و درک کامل

پتانسیل خود را از دست می دهند و بدون آموزش، آنها قادر به پایان دادن به چرخه فقر برای خود یا خانواده خود نیستند. از سوی دیگر بدون مزایای کامل شناخت اجتماعی، شهروندی و حق و حقوقشان، در معرض سوء استفاده قرار می گیرند.

گذر از دوران کودکی به بزرگسالی به خودی خود با چالش هایی همراه است و ازدواج زود هنگام این چالش ها را به شدت افزایش می دهد. برخی از مهم ترین دلایل تاثیر منفی ازدواج زود هنگام بر سلامت روان شامل فشارهای روانی و اجتماعی مضاعف روی رشد کودک و نوجوان است. به همین دلیل هرگونه استرس اضافی که از ازدواج زود هنگام و خشونت جنسی ایجاد می شود فشارهای روانی اجتماعی را افزایش می دهد و آثار مخربی هم بر روان قربانیان هم جامعه دارد. (Sabbe, A., Temmerman, M., Brems E., Leye, E. (۲۰۱۴).

ایفای نقش همسری برای یک کودک او را در معرض آسیب های روانی قرار می دهد و بر ارتباطاتش اثر می گذارد. لذا ازدواج زود هنگام سلامت روان را تهدید کرده و افسردگی را افزایش می دهد. (Gage, Anastasia, ۲۰۰۹)

۳-۲-۲ پیامدهای اجتماعی ازدواج زود هنگام

ازدواج زود هنگام دختران، حق آنها را در تصمیم گیری های اساسی در مورد سلامت جنسی و بهزیستی آن ها سلب می کند. آن ها را از تحصیل و از زندگی در آینده دور می کنند، و خطرات بیشتری نظیر خشونت، سوء استفاده، مشکلات سلامتی و یا مرگ زود هنگام را افزایش می دهد. رفتن به مدرسه برای دختران فرصت های متفاوتی را در زندگی ایجاد می کند و به آن ها اجازه می دهد تا در اجتماعات خود نقش فعالی داشته و برای نابودی چرخه فقر و شکستن آن، قدم های مفیدی بردارند. در صورتی که دخترانی که ازدواج کرده اند احتمالاً دیگر به مدرسه نمی روند و از ادامه تحصیل بازمی مانند. آموزش برای دختران ضروری است چرا که بتوانند نسبت به سلامت جنسی و بهزیستی خود تصمیمات آگاهانه ای بگیرند و مستقل رفتار کنند. از پیامدهای اجتماعی ازدواج کودکان می توان به مواردی چون ثبت نشدن ازدواج ها و نداشتن اوراق هویت، ظهور پدیده کودک-بیوه، خشونت خانگی و همسرآزاری، رشد بی رویه جمعیت

پنهان در مناطق حاشیه، تن فروشی، فرار از خانه، کارتن خوابی، محرومیت تحصیلی، فاصله سنی زیاد با همسر، نداشتن مهارت فرزندپروری، خودسوزی و خودکشی کودکان یا نوجوانان و ... نام برد. (وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی، معاونت سلامت. ۷۹)

۳-۲ انتقادات وارد بر لایحه پیشگیری ...

در لایحه پیشگیری ...، با وجود اینکه تدابیری برای جلوگیری از ازدواج اجباری پیش بینی شده، اما همچنان کودکان (دختران زیر ۱۳ سال و پسران زیر ۱۵ سال) نمی توانند با استناد به آن از ازدواج اجباری خودداری کنند. در سال های اخیر، با توجه به انتشار آمارهای مختلف درباره افزایش ازدواج کودکان، حکومت نیز متهم شده که نه تنها برای جلوگیری از این پدیده قدمی بر نمی دارد، بلکه تدابیری برای تسهیل ازدواج زیر ۱۸ سال نیز پیش بینی کرده است. قوانین مرتبط با ازدواج کودکان در ایران، سال هاست که به یکی از حساس ترین موضوعات مورد نظر اسلام گرایان حکومت تبدیل شده است و در برابر هر تغییر قانونی برای جلوگیری از این پدیده یا ممنوع کردن آن، مقاومتی جدی وجود دارد.

اگرچه در قوانین بین المللی درباره حداقل سن ازدواج ابهامات بسیاری وجود دارد، اما حداقل سن ۱۸ سالگی برای ازدواج به عنوان یک عرف جهانی پذیرفته شده است. براساس کنوانسیون «رضایت برای ازدواج» که ایران هرگز آن را نپذیرفته، ازدواج اجباری در هر شرایطی ممنوع است. (اسدزاده ۱۴۰۰ ص ۱۵) در حال حاضر قوانین ایران در این زمینه، ناقض حقوق کودکان است و ایران را به یکی از معدود کشورهای جهان تبدیل کرده که در آن «کودک همسری» قانونی است. اگرچه در ادوار مختلف مجلس همیشه تلاش شده که قانون حداقل سن ازدواج، تغییر کند، اما همواره گروهی از کسانی که عموماً اعتقادات مذهبی شدیدتری دارند، جلوی موفق شدن این تلاش ها را گرفته اند.

به لحاظ قانونی، برابر ماده ۲۳ آیین نامه اجرایی قانون حمایت از اطفال و نوجوانان ماده ۶، (اصلاحی نهم آبان ماه ۱۴۰۰) تحصیل تا پایان دوره متوسطه برای طفل و نوجوان الزامی است، هر یک از والدین، اولیا یا سرپرستان قانونی و تمام اشخاصی که مسئولیت نگهداری،

مراقبت و تربیت طفل و نوجوان را برعهده دارند، موظفند شرایط و موجبات تحصیل طفل و نوجوان واجد شرایط را در مدرسه یا مرکز نگهداری فراهم آورند. با توجه به اینکه هدف اصلی قانونگذار از ارائه این لایحه پیشگیری از خشونت علیه زنان است به نظر می رسد قانونگذار میبایست در خصوص راهکارها و اقدامات لازم برای اجرای هر چه بهتر ماده ۲۳ آیین نامه اجرایی قانون حمایت از اطفال و نوجوانان ماده ۶، (اصلاحی نهم آبان ماه ۱۴۰۰) ارائه دهد. در این مورد با رجوع به آمارهای منتشر شده در مطالعات مرکز ملی آمار مشخص می شود اکثریت ازدواج های زودهنگام با ترک تحصیل کودک یا نوجوان همراه می باشد و هیچ گونه التزام قانونی در خصوص اجرایی شدن لایحه پیشگیری ... وجود ندارد.

یکی دیگر از ایرادات وارد بر این لایحه وبالاخص ماده ۳۴ آن تناقض در ماهیت قدرت تصمیم گیری کودک یا نوجوان در امر ازدواج است. بر مبنای ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی ازدواج کودک زیر ۱۸ سال با اجازه ولی و با رای دادگاه قانونی است، اما همین که فردی برای ازدواج نیاز به اجازه ولی خود دارد، نشان می دهد که کودک توانایی تصمیم گیری نداشته و به بلوغ عقلی نرسیده است، بنابراین چگونه می توان انتظار داشت قانونی که کودک را واجد شرایط تصمیم گیری نمی داند و این تصمیم را به ولی او واگذار کرده بتواند از وی حمایت کند. همچنین با توجه به عدم توانایی تصمیم گیری کودک در مقوله ی انتخاب همسر و ازدواج چگونه می توان باور کرد اینگونه ازدواج ها اجباری نبوده و از سوی خانواده و ولی به کودک تحمیل نشده است. علاوه بر این، ازدواج کودک یعنی کودک قبل از اینکه از نظر جسمی و روانی آماده شود، مجبور به ورود به دنیای بزرگسالی می شود، در این صورت ازدواج او تماماً همراه با آسیب خواهد بود و متأسفانه کودک همسری اغلب به این صورت است که کودکان دختر با مردانی بزرگتر از خود و حتی مسن ازدواج می کنند که این خود نوعی کودک آزاری بوده و از لحاظ جسمی، روانی، عاطفی و جنسی به وی آسیب می زند.

بر اساس بند (۲) ماده (۳۶) قانون انتخابات ریاست جمهوری، سن انتخاب کنندگان در انتخابات باید ۱۸ سال تمام باشد. این در حالی است که قانونگذار سن ازدواج را بسیار پایین تر از این سن در نظر گرفته است. همانطور که مشخص است دوره ی انتخابات ریاست جمهوری

چهار سال است و در صورت بروز اشتباه در تصمیم گیری امکان تصحیح نظر براساس عملکرد افراد در دوره ی انتخابات بعدی وجود دارد در حالی که برای انتخاب همسر و ازدواج براساس دین مبین اسلام و عرف جامعه انتخاب براساس یک عمر زندگی می باشد. پرواضح است که تصمیم گیری در خصوص ازدواج به مراتب نیازمند قدرت تحلیل و بلوغ فکری بیشتری نسبت به انتخابات می باشد. این موضوع یکی از تناقضات مورد بحث در خصوص حداقل سن ازدواج و سن حق رای می باشد.

بر اساس بخشنامه بانک مرکزی افتتاح حساب توسط ولی (پدر یا جد پدری) قیم یا وصی (با حکم) به عنوان افتتاح کننده حساب برای فرد زیر ۱۸ سال و به نام خود فرد امکان پذیر است. در این نوع افتتاح حساب، برداشت از حساب توسط فرد افتتاح کننده یا با ارائه حکم رشد امکان پذیر است. این دسته از متقاضیان می توانند شخصاً یا از طریق ولی، قیم یا وصی انواع حساب به جز «حساب جاری یا دسته چک» را افتتاح کنند. براساس بخشنامه بانک مرکزی حق برداشت از حساب حداقل سن ۱۸ سال تعیین شده است.

حال بایستی قانونگذار به این ابهامات و سوالات پاسخ دهد:

۱. یک فرد در بازه سنی ۱۳ تا ۱۸ سال که از منظر حقوق سیاسی توانایی تصمیم گیری برای سرنوشت خود و جامعه را ندارد و از نظر نهادهای قانونی از جمله وزارت کشور، مجلس شورای اسلامی و شورای نگهبان صلاحیت رأی دادن ندارد چگونه می تواند در خصوص تعیین سرنوشت خود برای انتخاب همسر و زندگی آینده تصمیم مناسب و درستی بگیرد؟
۲. فردی که در بازه سنی ۱۳ تا ۱۸ سال قرار دارد و صلاحیت برداشت از حساب های بانکی را ندارد چگونه می تواند مسئولیت یک زندگی را به عنوان یک زن یا مرد عهده دار شود؟

نتیجه گیری

همانطور که بررسی شد، ازدواج تصمیمی حیاتی با تأثیرات گسترده بر زندگی هر فرد است. با این حال، پدیده کودک همسری (ازدواج افراد زیر ۱۸ سال یا حتی پیش از بلوغ شرعی) نه تنها حقوق انسانی کودکان را سلب می کند و حق تصمیم گیری آن ها را برای زندگی شان می گیرد،

بلکه مسئولیت‌هایی فراتر از توانایی‌های عقلی، احساسی و جسمی‌شان را بردوش آن‌ها می‌گذارد.

این نوع ازدواج، در ذات خود مصداق کودک‌آزاری و نقض آشکار حقوق کودکان است. اگرچه در ظاهر به تشکیل خانواده منجر می‌شود، اما در واقعیت می‌تواند عواقب بسیار جدی و مخربی برای فرد، خانواده و جامعه به همراه داشته باشد. کودکان، فاقد معیارهای لازم برای انتخاب همسر، بلوغ عاطفی و روانی، و مهارت‌های ضروری برای فرزندپروری و تربیت کودک هستند. ضعف دانش و آگاهی در مسائل اجتماعی، اقتصادی و حتی جنسی، انجام وظایف و مسئولیت‌های زندگی مشترک را برای آن‌ها به شدت دشوار می‌سازد. این کمبودها، به نوبه خود، باعث عدم احساس امنیت، عشق و محبت در زندگی شده و زمینه را برای خشونت و پرخاشگری علیه کودک فراهم می‌کند.

بنابراین، کودک همسری امری غیراخلاقی، ظالمانه و مغایر با مصلحت کودکان و کل جامعه است. این پدیده، آینده کودکان را به خطر می‌اندازد و آن‌ها را از حق طبیعی خود برای رشد و شکوفایی محروم می‌کند. در نهایت، مقابله با این چالش نه تنها یک الزام حقوقی و انسانی، بلکه برای ساختن جامعه‌ای سالم و پویا ضروری است.

لایحه «پیشگیری از آسیب دیدگی زنان و ارتقای امنیت آنان در برابر سوءرفتار»، با وجود برخی گام‌های مثبت در جرم‌انگاری ازدواج اجباری و همسوایی با استانداردهای بین‌المللی در این زمینه، در حمایت از کودکان و نوجوانان در برابر پدیده کودک همسری دچار تناقضات بنیادین و کاستی‌های جدی است. این لایحه، با مجاز دانستن ازدواج افراد زیر ۱۸ سال با اذن ولی و تأیید دادگاه (ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی)، تصویری متناقض از قدرت تصمیم‌گیری کودکان ارائه می‌دهد. این تناقض، نه تنها حق انتخاب آزادانه و آگاهانه کودکان را زیر سؤال می‌برد، بلکه با واقعیت‌هایی چون افزایش نگران‌کننده آمار کودک همسری، ترک تحصیل کودکان متأهل و آسیب‌های جسمی، روانی و عاطفی ناشی از این نوع ازدواج‌ها، در تضاد آشکار است. به ویژه، ازدواج کودکان دختر با مردانی به مراتب بزرگتر، مصداق بارز کودک‌آزاری و نقض حقوق بنیادی آنان است.

مقاومت‌های جدی در برابر هرگونه اصلاح قانونی برای تعیین حداقل سن ازدواج ۱۸ سال، که به عنوان یک عرف بین‌المللی پذیرفته شده، نشان‌دهنده چالش‌های عمیق فرهنگی و مذهبی در این حوزه است. در نهایت، با وجود تلاش برای پیشگیری از آسیب‌دیدگی زنان، خلأهای قانونی و اجرایی در حمایت از کودکان در برابر کودک‌همسری، ایران را در جایگاه نگران‌کننده‌ای در میان کشورهای جهان قرار می‌دهد. این وضعیت، ضرورت بازنگری جدی در قوانین و سیاست‌گذاری‌ها را برای حفظ کرامت و آینده کودکان این سرزمین بیش از پیش آشکار می‌سازد.

در نهایت، تحقق حمایت مؤثر از کودکان در برابر پدیده کودک‌همسری نیازمند عزمی ملی است که فراتر از ملاحظات سیاسی و ایدئولوژیک، منافع عالیه کودک را محور تصمیم‌گیری‌ها قرار دهد. تجربه جهانی نشان می‌دهد که تلفیق قوانین پیشگیرانه با برنامه‌های توانمندسازی اجتماعی می‌تواند راهکاری متوازن برای این چالش پیچیده باشد. آینده‌ای که در آن کرامت انسانی کودکان بر هر سنت و باوری ارجحیت داشته باشد، تنها با گفت‌وگوی ملی و بازانديشي در پارادایم‌های حقوقی ممکن خواهد شد.

پیشنهادهای

در راستای پیشگیری از پدیده کودک‌همسری در جامعه ایرانی و بهبود وضعیت ازدواج در بین جوانان و رشد روزافزون جمعیت جوان کشور پیشنهاداتی مبنی بر:

۱. تعریف دقیق و علمی از «سن ازدواج» با معیارهای چندبعدی، که در این راستا تشکیل کمیته‌ای متشکل از حقوق‌دانان، متخصصان رشد کودک، روانشناسان و جامعه‌شناسان برای تعریف حداقل سن ازدواج براساس معیارهای رشد زیستی (بلوغ جسمانی کامل)، شاخص‌های رشد روانی-عاطفی (توانایی تصمیم‌گیری مستقل) و استانداردهای رشد اجتماعی (حداقل سطح تحصیلات) توصیه می‌گردد.

۲. درج ماده‌ای در لایحه پیشگیری از آسیب دیدگی زنان، برای تعیین حداقل سن ازدواج که از جنبه های مختلف پزشکی، روانشناسی، جامعه شناسی و اسناد بین المللی مورد بررسی قرار گیرد.
۳. طراحی سیستم پایش و ارزیابی اثرات قانون در خصوص نرخ ازدواج های زیر ۱۸ سال (به تفکیک استان و شهرستان)، ارزیابی پیامدهای سلامت روانی (افسردگی، خودکشی)، بررسی تاثیرات اقتصادی (فقر، ترک تحصیل).
۴. ایجاد سرفصل های آموزشی در خصوص بلوغ جنسی و راهکارهای کنترل آن، برای دختران و پسران در سنین ۱۲ تا ۱۸ سال.
۵. بازنگری در ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی با تعیین حداقل سن ۱۸ سال برای ازدواج.

منابع و مآخذ

۱. اسدزاده، سعید، (۱۴۰۰). نحوه پیشگیری کیفری از ازدواج در سنین کودکی از گذر تطبیق آن با جرم ازدواج اجباری. پنجمین کنفرانس بین المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق
۲. پایی، اکرم، (۱۳۹۹). ازدواج های اجباری و راهکارهای حقوقی مقابله با آن، فصلنامه مطالعات فقه اقتصادی، سال دوم، شماره اول، بهار
۳. جهانی جناقرد، میلاد. (۱۳۹۹). خشونت خانگی علیه زنان در ایران. قانون یار، ۴(۱۵)، ۸۹۷-۹۰۹. <https://sid.ir/paper/525401/fa> SID.
۴. خزایی، طاهره، کرمی قهی، محمدتقی (۱۴۰۲). «مطالعه انتقادی گفتمان نفی خشونت بر زنان با تأکید بر لایحه حفظ کرامت و حمایت از زنان در برابر خشونت». فصلنامه مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۱۲(۱): ۲۲۴-۲۰۳. <https://doi.org/10.22059/jisr.2023.354713.1378>
۵. دهخدا، علی اکبر، (۱۳۷۷)، لغت نامه دهخدا، ج ۱۱، چاپ دوم، دانشگاه تهران، ص ۵۹۳
۶. رضوانی، علی اصغر، (۱۳۸۶)، اسلام شناسی و پاسخ به شبهات، چاپ سوم، مسجد جمکران، قم، ص ۳۶۱.
۷. سیاه بیدی کرمانشاهی، سعید، (۱۳۹۹) تحلیل فقهی. حقوقی کودک همسری در پرتو انتقادات وارد بر آن؛ تالشی برای ارائه پیشنهاد مطلوب. نشریه علمی فرهنگی - تربیتی زنان و خانواده، سال پانزدهم، شماره ۵۲ پاییز، ۱۴۹-۱۶۵
۸. صدیق سروستانی، رحمت الله، (۱۳۸۷)، آسیب شناسی اجتماعی، چاپ ۴، انتشارات سمت، تهران.
۹. طرابلسی، عبدالعزیز (۱۴۰۶). المذهب. قم: دفتر انتشارات اسلامی.

۱۰. عظیمی، میثم (۱۴۰۱). اظهارنظر کارشناسی درباره «لایحه پیشگیری از آسیب دیدگی زنان و ارتقای امنیت آنان در برابر سوء رفتار» ناظران: محبی، جلیل، عبدالملکی، مهدی، حکیم جوادی، احمد، تهران: دفتر مطالعات حقوقی مرکز پژوهش های مجلس شورای، صص ۶-۲۶
۱۱. غدیری، ماهرو (۱۳۹۵)، سن و رضایت به ازدواج از منظر نظام بین المللی حقوق بشر، در فصلنامه خانواده پژوهی، شماره ۴۵، صص ۱۲۴-۱۲۵
۱۲. فرحزادی، رحمت و همکاران (۱۴۰۲). کودک همسری از منظر فقه و حقوق و راهکارهای پیشگیری از آن از منظر حقوق کیفری، فصلنامه فقه جزای تطبیقی، دوره سوم، شماره چهارم، زمستان ۱۴۰۲.
۱۳. فرهمند، مهناز، دانافر، فاطمه، پورابراهیم آبادی، محبوبه، (۱۳۹۹). واکاوی تجارب زناشویی کودک همسری: در هم آمیختگی عاطفی- فکری و بی قدرتی، دوفصلنامه پژوهش های جامعه شناسی معاصر، سال نهم، شماره ۱۷، صفحات ۱۱۵-۱۴۵.
۱۴. کردی، رویا، (۱۴۰۰). آثار کودک همسری در حقوق بین الملل و حقوق ایران، اولین همایش ملی تحولات قانونگذاری در زمینه استحکام خانواده و مدیریت اختلافات.
۱۵. لایحه پیشگیری از آسیب دیدگی زنان و ارتقای امنیت آنان در برابر سوء رفتار (۱۴۰۱)؛ <https://tinyurl.com/۲۲uprc۴۶>
۱۶. لطفی، راضیه. ۱۳۸۹، «پیامدهای سالمی ازدواج زودرس در زنان». فصلنامه زن و بهداشت، ش. ۲۰.
۱۷. لنگرودی، محمد جعفر، (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، ص ۲۳۵۲، ج ۳، چاپ دوم، نشر گنج دانش.
۱۸. محبی، سیده فاطمه (۱۳۸۰). آسیب شناسی اجتماعی زنان، خشونت علیه زنان، مطالعات راهبردی زنان، شماره ۱۴.
۱۹. محمدزاده، مهدی، عیسی زاده، بشیر، حاجی علی خمسه، مرتضی، (۱۴۰۱). نقد و بررسی لایحه «حفظ کرامت و حمایت از زنان در برابر خشونت» از منظر اصول و قواعد قانونگذاری، پژوهشنامه انتقادی متون و برنامه های علوم انسانی، پژوهشگاه علوم انسانی و

مطالعات فرهنگی ماهنامه علمی (مقاله پژوهشی)، سال ۲۲، شماره ۶، شهریور ۱۴۰۱، ۴۰۳-۴۲۴.

۲۰. مقدسی، محمدباقر، (۱۳۹۵). ازدواج اجباری: از ممنوعیت انگاری تا جرم انگاری آموزه های حقوق کیفری، دانشگاه علوم اسلامی رضوی شماره ۱۲، پاییز-زمستان

۲۱. میرشاه، سمیه، (۱۴۰۰). پیامدها و آسیبهای کودک همسری اسفند ۱۴۰۰

۲۲. وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی، معاونت سلامت. سیمای جمعیت و سلامت در جمهوری اسلامی ایران مهر ۷۹۰

۲۳. ولدخانی مریم، (۱۳۹۵) تاثیر سن ازدواج، الگوهای همسرگزینی و تفاوت سنی زوجین بر کیفیت زندگی زناشویی زنان شهر تهران، نشریه مطالعات روانشناسی بالینی دوره ۷ شماره ۲۵، ص ۱۷۳-۱۹۰

۲۴. کنوانسیون شورای اروپایی پیشگیری از خشونت علیه زنان (کنوانسیون استانبول) (۲۰۱۱) <https://pajohesh.bashariyat.org/?p=۹۶۵>

۲۵. اعلامیه جهانی حقوق بشر (۱۹۴۸). مصوب مجمع عمومی سازمان ملل متحد در ۱۰ دسامبر ۱۹۴۸.

۲۶. کنوانسیون رفع تبعیض از زنان، (۱۹۷۹)، www.unic.ir

منابع انگلیسی

۲۷. Arthur M, Earle A, Heymann J. (۲۰۱۷), Child Marriage Laws around the World: Minimum Marriage Age, Legal Exceptions and Gender Disparities. Journal of Women, Politics & Policy; ۳۹(۱): ۵۱-۷۴.

۲۸. Gage, Anastasia. Coverage and effects of child marriage prevention activities Ethiopia: Finding from a study USAID ۲۰۰۷
<http://www.cpc.unc.edu/measure/publications/pdf/tr-۰۹-۷۰.pdf> . Accessed: ۸ NOV ۲۰۰۹

۲۹. Rayejian Asli and Amrollahi Boyuki, (۲۰۱۶) «Forced Marriage in Islamic Countries: The Role of Violence in Family Relationships», journal of Springer International Publishing Switzerland, H. Kury et al. (eds.), Women and Children as Victims and Offenders, DOI ۱۰.۱۰۰۷/۹۷۸-۳-۳۱۹-۰۸۳۹۸-۸ ۲۶, pp. ۷۲۹- ۷۵۲.

۳۰. Ross S. (۲۰۱۳), Women's Human Rights: The International and Comparative Law Casebook. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press; . p. ۳۲۸-۳۳۸.

۳۱. Sabbe, A., Temmerman, M., Brems E., Leye, E. (۲۰۱۴). Forced marriage: an analysis of legislation and political measures in Europe. Crime, Law and Social Change an Interdisciplinary Journal, ۲۶(۱) pp ۱۸۹-۱۷۱.

۳۲. Santhya G, Ram U, Acharya R, Singh A. (۲۰۱۰), Associations Between Early Marriage and Young Women's Marital and Reproductive Health Outcomes: Evidence from India. Journal of International Perspectives on Sexual and Reproductive Health; ۳۶(۱): ۱۳۲-۱۳۹

۳۳. UNFPA, (۲۰۰۳). Early child Marriage .
WWW.unfpa.org/swp/۲۰۰۳/supmain.htm Accessed date: Nov ۱۰, ۲۰۰۹

۳۴. UNFPA. (۲۰۱۲), Marrying Too Young, End Child Marriage. The United Nations Population Fund.. Available at: <http://www.unfpa.org>.

۳۵. UNICEF, (۲۰۰۵). Early Marriage a harmful tradition practice.